

ქართული უნი
მემკვიდრეობა

KARTVELIAN
HERITAGE

IV

2000

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი

**DIALECTOLOGY RESEARCH INSTITUTE OF KUTAISI AKAKI
TSERETELI STATE UNIVERSITY**

ქართულური მემკვიდრეობა

IV

სიმპოზიუმის ძირითადი თემა:
ენობრივ-კულტურული სიტუაციის ისტორიული
დინამიკა საქართველოში

**The main theme of symposium:
HISTORIAL DYNAMICS OF LINGUO-CULTURAL
SITUATION IN GEORGIA**

ქუთაისი
2000
KUTAISI

81.2 ბრ

809.463.1-800.87

ქ.279

ქართველურ მემკვიდრეობაში ქვეყდება ქსუ დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მიერ ორგანიზებული ყოველწლიური სიმპოზიუმის (**ქუთაისური საუბრები**) მასალები და დიალექტოლოგიის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის მომქიებელთა ჯგუფების მიერ მომზადებული კომპლექსური (ლინგვისტური, ეთნოლოგიური, ფოლკლორული და სხვ.) ხასიათის ტექსტები სამეცნიერო აპარატურითურთ. IV ტომში ქვეყდება 1999 წლის 2-5 მაისის სიმპოზიუმზე **ქუთაისური საუბრები-VI** წაკითხული მოხსენებები.

რედაქტორი
ტარიელ ფუტყარაძე

სარედაქციო საბჭო:

იოსებ ასათიანი, როლანდ თოფჩიშვილი, ომარ ლანჩავა,
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი, მარინე ქაცარავა, მიხეილ ქურდიანი,
რევაზ შეროზია

რედაქციის მისამართი: 384000 ქ.ქუთაისი, თამარ მეფის 59,
ქსუ დიალექტოლოგიის ინსტიტუტი, ტელ: 4-28-83
ელ.ფოსტა: Putkaradze@sanetk.net.ge

Kartvelian Heritage contains materials of the annual symposium (**Kutaisi Discussions**) organized by the Kutaisi Dialectology Research Institute. The present issue has articles of the **Kutaisi Discussions-VI**, of May 2-5, 1999, based on the data collected by the academic staff of the Institute and on papers of leading Kartvelologists in Georgia and abroad. Texts of the collection are of complex (linguistic, ethnologic, folkloristic etc.) nature.

EDITOR
Tariel Putkaradze

EDITORIAL BOARD:
**Ioseb Asatiani, Roland Topchishvili, Omar Lanchava,
Avtandil Nikoleishvili, Marine Kadzarava, Mikheil Kurdiani,
Revaz Sherozia**

Address of the Editorial Office: 59, Tamar Mepe str., Kutaisi.

© Kutaisi State University Press

6SBN-99928-79-48-3

6060 აბაქელია

სიკვდილი სიმბოლოზში ღა ღაკრძალვისა ღა გლოვის წესები ღასავლურ-ქართულ ღრაღისიზში

ღასავლურ-ქართულ (კოლხურ) რეალიაში არქეოლოგიური მასალის, ღაცული თქმულებების, კულტისა ღა რიტუალის შესწავლა საფუძველს იძლევა ღასკენისათვის, რომ ძველი კოლხები (ისევე, როგორც მათი მემკვიდრენი) სიკვდილს განიხილავდნენ, როგორც ერთი სამყაროდან მეორეში გადასვლას (სააქაოდან საიქიოში, ამიერიდან იმიერიში), სადაც ისინი აგრძელებდნენ სიცოცხლეს, რისი მანიშნებელიც მრავალფეროვანი სამარხი ინვენტარი ღა მსხვერპლშენირვებია. კოსმიური ხატება საიქიოსი, უპირველეს ყოვლისა, თვითონ ქართულ ენაშია ღაცული, რომელშიც საიქიო სხვადასხვა რაკურსით განისაზღვრება: მაგ.: საიქიო – ადგილი, რომელიც უპირისპირდება სააქაოს სივრცული ასპექტით; ან იმიერი, რომელიც ამიერს უპირისპირდება ღა თავის თავში დროით ასპექტსაც მოიცავს ღა სხვ. ეს უკანასკნელი ტერმინი იმითაა საინტერესო, რომ მისი კოსმიური ხატება ეკუთვნის დროითს ღა ციკლურს ღა არა სივრცულ წესრიგს. შესაბამისად, ტერმინ სააქაოში სტატიკური ანუ სივრცული სიმბოლიკაა ასახული, ხოლო იმიერიში – ციკლური ანუ დროითი (ფაზა – ციკლში). თუ როგორი იყო სიკვდილის სპეციფიკური გაგება ღასავლურ-ქართულ რეალიაში, შესაძლოა, ამისთვის გამოდგეს სიკვდილის აღმნიშვნელი მეგრული ტერმინი „ღურა“ („ღოღურუ“), რომლის ეტიმოლოგია თ. სახოკიამ თავის დროზე (თ. სახოკია, 1940) ღვრას/ღაღვრას ღაუკავშირა. ამგვარი იდენტიფიკაცია საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ აღნიშნულ ტერმინში ადამიანის სიკვდილში გადასვლის კრიტიკული მომენტია ასახული, რომელიც სისხლის ღა მისი ცირკულაციის იდეას უკავშირდება (შდრ. ღაპირისპირება სიკვდილი//სისხლისაგან ღაცლილი ღა სიცოცხლე (სისხლსავსე), ღა აქედან გამომდინარე ციკლურ სიმბოლიზმს.

ციკლური სიმბოლიზში ღაკრძალვის წესებში გულისხმობს გარღაცვლილზე საკრალური სივრცის ღაცვას ღა მის გარშემო უწყვეტი პროცესიის შექმნას. პროცესია მიმართულია საათის ისრის საპირისპიროდ, კონცეპტუალურად მარჯვნივ (შდრ. ღაპირისპირება: მარჯვენა–მარცხენა სიმბოლიზირდება კონკრეტულ ცნებებში: მართალი – მტყუანი, კეთილი–ბოროტი, სიცოცხლე–სიკვდილი, საკეთილდღეო–არასაკეთილდღეო ღა სხვ). ციკლური სიმბოლიზში, ასევე, მიიკვლევა ღატირების წესშიც ღა ღაკრძალვის ღღეს გამართულ მარულაშიც (რომელზეც ქვემოთ შევჩერდებით).

ზემოთ მოტანილი ხატება, რომელიც სისხლისღვრის აქტის ამსახველია ღა, ალბათ, უნდა გულისმობდეს სიკვდილის ანგელოზის მიერ თავისი მსხვერპლის კვლას, ძალიან არქაულია თავისი სიმბოლიზმით. საკმარისია ამისათვის

გაკვრით მაინც გავიხსენოთ ძველი სამყაროსათვის კარგად ცნობილი სულების გადაყვანის ხატება, რომელიც პირველად შუამდინარულ მითოლოგიაში ჩნდება (იხ. მითი ენლილისა და ნინლილის შესახებ); დასტურდება ეგვიპტური მითოლოგიის მიწისქვეშა მდინარის მენავის ნემთის სახეში (დიოდოროსი); ხოლო ეტრუსკულ, ბერძნულ და რომაულ მითოლოგიებში მას ქარუნის//ქარონის სახელწოდება მიუღია. ამ უკანასკნელს კი ზოგიერთი მკვლევარი სიკვდილის ანგელოზად მიიჩნევს. ამგვარი რწმენა-წარმოდგენების არსებობა დასავლეთ საქართველოში სავარაუდოა ემყარებოდეს ადგილობრივ კონცეფციას.

ასევე, გავრცელებული რწმენა-წარმოდგენების მიხედვით სიკვდილის მომენტში ადამიანის პირიდან გამოდის სული, რომელიც ხშირად ფრინველის (მაგ: მტრედის) სახით წარმოიდგინება, რომლის ბუნებრივ სადგომად თავი ითვლება. მტრედის სახით პირიდან „გამომხტარ სულს“ სასთუმალთან მოუთმენლად ელოდება სიკვდილი, პერსონიფიცირებული გაძვალტყავებული დედაბრის სახეში, დედა ღვთაების შიშის მომგვრელი ხატება, რომელიც მას ებლაუჭება და მიჰყავს.

სულეთის (მეგრ. „ოშურეთის“) შესახებ რწმენა-წარმოდგენები, ძირითადად, ეფუძნება სიზმრებისა და ე. წ. „მობრუნებულთა“ მონაყოლს (აღმ. საქართველოში მათ „მკვდარში ჩართულნი“ ეწოდება, სამეგრელოში – „მიშნალურა“), რომელშიც ძირითადად იგულისხმებოდნენ „სალათას ძილისაგან“ გამოფხიზლებულნი, რომელნიც სულეთში შეცდომის თუ გაუგებრობის გამო მომხვდარიყვნენ, რაც შემდგომ სულეთშივე გვარდებოდა. სამოთხე კი წარმოიდგინებოდა წალკოტ ადგილად, მისი გარკვეული ნაწილი – იდილიურ საძოვრებად, სადაც გარდაცვლილთა სულები მწყემსავდნენ შეწირული ცხოველების სულ-ორეულებს (გავიხსენოთ ვ. ბარდაველიძის მიერ დეტალურად აღწერილი და გამოკვლეული სვანური დღესასწაული „ლიფანალი“ და ამ დღესასწაულის დროს ქალების მიერ შესრულებული გრაფიკული მხატვრობა, რომელშიც გარდაცვლილთა სული-ორეულები სულეთში დაბრუნებისას მიერეკებოდნენ ამ დღესასწაულისათვის შეწირული ცხოველების ორეულ-სულებს (იხ. В. Бардавелидзе თბ., 1957, 125–168).

ადგილობრივი რწმენა-წარმოდგენებით, საიქიო სააქაოსაგან გამიჯნული იყო წყლით (ზოგჯერ მთებითაც). საიქიოში მოსახვედრად გარდაცვლილის სულს, ადგილობრივი რწმენებით, უნდა გადაელახა დაბრკოლებები ადუღებული კუბრის მდინარის სახით, რომელზეც ბენვის ხიდი იყო გადებული და უნდა მოესყიდა ზღურბლის მცველი, რომელიც „ბაჟს“ იღებდა.

რწმენა-წარმოდგენები ზღურბლის მცველის შესახებ, ჩვენი აზრით, ასახული უნდა იყოს იმერეთში დადასტურებული რიტუალურ პურის (კოკორის) სახელწოდებაში – „მეკრე-მებაჟეში“. მეკრე-მებაჟე, ადგილობრივი განმარტებით, მიცვალებულთა მეთაურია, „მათი მიმწოდებელია“.

გარდაცვლილის სულისათვის საკურთხის გაკეთებისას პირველი კოკორი (რომელიც ზომით განსხვავდება სხვებისაგან) ცხვება „მეკრე-მებაჟის“ სახელზე. იგი არ იდება საკურთხზე სხვა კოკრებთან ერთად, არამედ მას გატეხავენ და ღვინოსთან ერთად მიაწვდიან სახლში შემოსწრებულს (ქრისტიანული კონოტაცია) (ნ. აბაკელია, 1988). აღნიშნულ ვარაუდს, ასევე, უნდა ამაგრებდეს კოლხეთში ადრეელინისტური ხანიდან მიცვალებულისათვის მონეტის ჩატანების წესი (გ. ქავთარაძე, 1988).

საიქიოში მოგზაურობა მძიმე და სახიფათო საქმედ ითვლებოდა. ამგვარი მოგზაურობისათვის მიცვალებულს, ადგილობრივი რწმენებით ესაჭიროებოდა ცხენი და საგზალი, რომელსაც საფლავში ჩაატანდნენ (თ. ოჩიაური, 1987; გ. ცოცანიძე, 1987).

დაკრძალვის რიტუალებში (როგორც არქაულში, ასევე თანამედროვეშიც) დასტურდება ცხოველების: ცხენების, ხარების და სხვ. მონაწილეობა. მიცვალებულის ცხენს ორი ფუნქცია ეკისრებოდა: ერთის მხრივ „ფსიქოპომპობა“, მეორეს მხრივ მას სამსახური უნდა გაენია თავისი პატრონისათვის საიქიოში.

არქეოლოგიური მასალისა და მისი სათანადო ინტერპრეტაციის მიხედვით, ცხენი, როგორც საკულტო ცხოველი ნაყოფიერების მფარველი დიდი დედა ღვთაების ერთ-ერთი ატრიბუტი და შესაწირავიცაა (მ. ინაძე, 1994, გვ. 92); მეორე მხრივ, ტყუპების კულტს უკავშირდება (ძვ. წელთაღრიცხვის VII ს. პრინჯაოს ცული ს. სულორიდან, ან ოქროს სასაფეთქლე სამკაულები, ძ. წ. IV ს. ვანიდან, რომელთაც ო. ლორთქიფანიძე განსაზღვრავს დიდი დედა ღვთაების მხედრებად (იხ. ო. ლორთქიფანიძე 1986); ხოლო მესამე მხრივ, მიცვალებულის კულტს.

საინტერესოა, რომ ცხენი, თითქმის ბოლო დრომდე ფიგურირებდა დასავლურ-ქართულ ტრადიციაში დაკრძალვისა და გლოვის წესებში და მათთან დაკავშირებულ რწმენა-წარმოდგენებში. ცხენის მონაწილეობის, მისი ფუნქციებისა და სიმბოლიზმის უკეთ გასარკვევად დაკრძალვის რიტუალში უფრო ფართო კონტექსტს მოვიტანთ.

როგორც კარგადაა ცნობილი სპეციალური ლიტერატურიდან (იხ. დ. გიორგაძე, 1987, იქვე ლიტერატურა), მიცვალებულის ტირილის დღეს ეზოში მიაყენებდნენ შავად შემოსილ მიცვალებულის ცხენს, თუ მამაკაცი იყო დაადგამდნენ მამაკაცის უნაგირს, ქალისას – ქალის უნაგირს. ჩვეულებრივ, ძიძიშვილებს ეჭირათ ორი ცხენი, ერთი კაცის უნაგირით იყო შეკაზმული, ხოლო მეორე კი, ქალისა. ცხენებზე შავი მიტკალი იყო გადაფარებული. იქვე იდგა მაგიდა, რომელზეც ელაგა მიცვალებულის ვერცხლის სამკაულები (იხ. ს. მაკალათია, 1941, 283–284). გასვენებამდე მიცვალებულს ეზოში დაასვენებდნენ. მოტირალნი მას წრეს შემოარტყამდნენ და იქ უკანასკნელად მოთქმით კიდევ ერთხელ დაიტირებდნენ. ერთი ჭირისუფალთაგანი დედა ან და მოთქმით დაიტირებდა მიცვალებულს, სხვები შეუბანებდნენ მას და

ქვითინებდნენ. ხშირად იცოდნენ გამოპასუხებაც (ერთგვარი მუსიკალური წრიული მოძრაობა იქმნებოდა). როგორც მარსელ გრანე (1922, 1953) აღნიშნავდა, დაბადებისა თუ სიკვდილის დროს ადამიანს ათავსებდნენ მიწაზე, რაც სიმბოლურად ცოცხალთა თუ გარდაცვლილ წინაპართა ოჯახში შესვლას გულისხმობს და ორივე შემთხვევაში ხორციელდება ნატალური დედამიწის ზღურბლის გადალახვა. სააქაოდან საიქიოში და პირიქით მოძრაობის ილუსტრაციას, როგორც ეს სპეციალური ლიტერატურიდანაა ცნობილი (იხ. ნ. მინდაძე, დ. დიდებულიძე, 1997, 33–34), წარმოადგენს ბავშვის დაბადების შემთხვევაში ორმოცი დღის გასვლის შემდეგ განმწმენდის რიტუალი და, ასევე ადამიანის გარდაცვალების შემდეგ სულის დაბრუნება საიქიოში. ეს გზა, ერთი და იგივე გზაა, რომელიც გარე სამყაროდან მიდის შინაში და პირიქით (იხ. ნ. მინდაძე, დ. დიდებულიძე, დასახ. ნაშრ. იქვე შინასა და გარეს მიმართებასთან დაკავშირებით იხ: ი. სურგულაძე, 1989; ნ. აბაქელია, 1983; 1987;). ხოლო სამეგრელოში მძიმე მშობიარობის დროს „ჯიხამ კარის“ (ციხის კარის) გაღების რიტუალის არსებობა, რომელიც მინის შესახებ არსებულ არქაულ რწმენა-წარმოდგენებთანაა დაკავშირებული (იხ. ნ. ხაზარაძე, 1999, 197 და იქვე ლიტერატურა) დასკვნის საშუალებას იძლევა, რომ ზემოთ ხსენებული გადაადგილებისას შინიდან გარე სამყაროში და პირიქით, ადგილობრივი მოსახლეობის წარმოსახვაში გასავლელი იყო ციხე-სიმაგრის კარი. ზღურბლის გადალახვაში კი მიცვალებულს „სულის ცხენი“ და ცხენმხედართა მარულა „ეხმარებოდა“, რომელსაც, ვფიქრობთ, თავდაპირველად რელიგიური რიტუალის ფუნქციები და მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა და მხოლოდ მოგვიანებით უნდა ქცეულიყო მიცვალებულის საპატივცემულოდ ჩასატარებელ შეჯიბრებად.

როგორც XVII საუკუნის იტალიელი მისიონერი ა. ლამბერტი (1938), ხოლო მოგვიანებით კი ყველა, ვინც კი მიცვალებულის კულტს ეხებოდა, აღნიშნავდა, სამეგრელოში წესად ყოფილა საფლავში მიცვალებულის ცხენის ჩაყოლება, რომელსაც სულეთშიც უნდა განეგრძო თავისი სამსახური პატრონისათვის. ეს ჩვეულება რომ ძალზედ გავრცელებული ყოფილა მთელ საქართველოში, ამაზე საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში დადასტურებული არქეოლოგიური მასალა მეტყველებს. არსებობს გადმოცემები, რომლის მიხედვით, სულ ძველად გარდაცვლილ ქმართან ერთად უნდა დაესაფლავებინათ მისი ცოლიც. მაგრამ, როგორც თ. სახოკია აღნიშნავდა (იხ. მისი დასახ. ნაშრომი), ამ ორმა ჩვეულებამ ჩვენამდე მხოლოდ სიმბოლურად მოაღწია. ამის სანაცვლოდ იფარგლებოდნენ ცხენის ძუის მოჭრით და პატრონის საფლავში ჩაყოლებით (ზოგჯერ მათრახს აყოლებდნენ). მოგვიანებით ამასაც აღარ აკეთებდნენ და სჯერდებოდნენ იმას, რომ მიჰყავდათ შავით შემოსილი ცხენი გარდაცვლილი პატრონის საფლავთან; ცხენი მანამდე ჰყავდათ გაჩერებული, სანამ მის პატრონს მიწას არ მიაბარებდნენ; შემდეგ ისევ სახლში მიჰყავდათ. მიცვალებულის ცხენს წლისთავამდე არ ამუშავებდნენ და არც გაყიდდნენ; მას საგანგებოდ

უვლიდნენ. ცხენი რომ არ დასუსტებულიყო და არ მომკვდარიყო, მას ყოველი 25 დღის შემდეგ შეულოცავდნენ „გალენიშს“; ამისათვის გამოაცხობდნენ „ხოზოკვარს“, დაკლავდნენ მამალს და „გალენიში ორთას“ ლოცულობდნენ. საინტერესოა, რომ გალენიშის ლოცვა იცოდნენ, აგრეთვე მაშინაც, როდესაც ცხენს სამარულოდ გაუშვებდნენ (საკითხთან დაკავშირებული მასალა იხ. აკ. ჭანტურია, 1934).

„გალენიში ორთას“ სალოცავი, როგორც ზემოთ მოტანილი მასალიდანაც ჩანს, გარდაცვლილთა სამყაროსთანაა დაკავშირებული. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ პირველად გალენიში ორთა გარდაცვლილთა სამყაროს დაუკავშირა მ. მაკალათიამ, რომლის აზრით, გალენიში გარდაცვლილთა სულებია, ადამიანისა და საქონლის მფარველთა რანგში აყვანილნი (იხ. მ. მაკალათია, 1985). ჩვენ ვიზიარებთ მ. მაკალათიას აზრს გალენიშის კავშირზე გარდაცვლილთა სამყაროსთან. მაგრამ ტერმინი გალენიში გარდაცვლილთა სულების განზოგადოებულ სახელად კი არ მიგვაჩნია, არამედ ღვთაება ორთას ეპითეტად. ხოლო, როგორც ცნება იმდენად გვაინტერესებს, რამდენადაც მეგრელთა რწმენა-წარმოდგენების სივრცულ ასპექტებს ასახავს. ღვთაება გალენიში ორთას სახელწოდებაში ეპითეტი გალენიში მიაჩნებოდა ღვთაება ორთას სამყოფელზე, რომელიც სივრცული თვალსაზრისით იმყოფება სახლის, ეზოს, სოცოუმის გარეთ და სამყაროს საერთო მითოლოგიურ სურათში უკავია არა მარტო ვერტიკალური, ტრადიციული ადგილი, არამედ ჰორიზონტალურიც, რომელშიც შედიან: ტყეები, ღრეები, კლდეები, აუთვისებელი, უცნობი, იდუმალებით მოსილი ადგილები თავიანთი ბინადრებითა და პატრონებით (უფრო დანვრილებით იხ. Н. Абакелия 1991).

ზემოთქმულიდან გამომდინარე გასაკვირი არაა, რომ ადგილობრივი გააზრებით, ღვთაება გალენიში ორთა ვლინდება ხან როგორც ნადირთ მბრძანებელი, რომელსაც ნადირის მისევა შეუძლია საქონელზე, ან ასევე, შეუძლია მათგან დაცვა. ამიტომაც, რომ იგი აღიქმება, ხან როგორც საქონლის მფარველი ღვთაება, ხან როგორც საიქიოს ღვთაება, რომელსაც ამ სტატუსში შეუძლია მიუვლინოს ხალხს და საქონელს სხვადასხვანაირი ავადმყოფობა და გასაჭირი ან, პირიქით, როგორც ასეთს, შეუძლია მათი დაცვა ყველაფერი ამისაგან.

ამრიგად, ღვთაება ორთა, როგორც ამას მისი ეპითეტი გალენიში გულისხმობს ველურის კონოტაციით, თავისი ბუნებითა და არსით უპირისპირდება სოცოუმს, ადამიანთა მონესრიგებულ სამყაროს და უზენაეს ღვთაებათა ციურ სამყაროს. საიქიო თავისი ბინადრებითა და პატრონი ღვთაებით აქტიურად მონაწილეობდა ბუნების მუდმივი აღორძინების პროცესში. განსაკუთრებული იყო მათი როლი საქონლისა და ადამიანის დაცვაში და მიწის განაყოფიერებაში.

გლოვა დასავლეთ საქართველოში და კერძოდ, სამეგრელოში, როგორც ცნობილია, მძიმე და ხანგრძლივი იცოდნენ. დაკრძალვის დღესვე განსვენებულის ნათესავები და მეგობრები მოიპარსავდნენ თმას და წვერ-ულვაშს და წარბებს და ერთი წლის მანძილზე სამართებელსა და მაკრატელს აღარ მიიკარებდნენ. ტანზე ძაძებს იცვამდნენ, მარხვას იცავდნენ. წინათ მიწაზე ეძინათ; გლოვის განმავლობაში პატარა ჩაღის სახლში ცხოვრობდნენ, რომელშიც სინათლე მხოლოდ კარებიდან შედიოდა.

ადგილობრივი რწმენა—წარმოდგენების მიხედვით, გარდაცვლილთა სულებს ისევე ესაჭიროებოდათ საკვები, როგორც ცოცხლებს. ამიტომ მათთვის დანესებულია სამგლოვიარო სუფრები მთელი წლის მანძილზე; სულის მოსახსენიებელი დღეები და დღესასწაულები, რომლებიც ქრონოლოგიური თვალსაზრისით სხვადასხვა დროსაა წარმოქმნილი და შესაბამისად, სხვადასხვა დროის რწმენა—წარმოდგენებით საზრდოობს. ადგილობრივი რწმენებით, ვინც ყველა რიგს შეასრულებდა, მისი მიცვალებული განათებული იყო სამოთხეში.

მაგრამ დაფუბრუნდეთ კვლავ ცხენის მონაწილეობას დაკრძალვისა და გლოვის რიტუალში.

წლის თავზე მამაკაცის ნიშნის დატირების შემდეგ სამეგრელოში (ისევე, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში) იმართებოდა „მარულა“, ცხენმხედართა სრბოლა, რომელშიც ყველა იღებდა მონაწილეობას, ვისაც სურდა მიცვალებულის პატივისცემა. დოღში მსაჯულად აირჩევდნენ ერთ საპატიო და მართალ პიროვნებას, რომელიც განსაზღვრავდა სადოღე ადგილის მანძილს, დაახლოებით ათ-თხუთმეტ კილომეტრამდე. ცხენოსნები დანიშნულ ადგილას მივიდოდნენ და შემდეგ იქიდან გამოაჭენებდნენ ცხენებს. მაგ: თუ მიცვალებული იყო სოფ. ჯვარიდან და მისი „ჯინჯი ხატი“ (ფუძის ხატი) იყო ჯვარში, შემდეგ კი გადმოსახლებული იყო ს. ხუმუშკურში, ცხენებს გამოაქცევდნენ ჯვარიდან ხუმუშკურამდე. გამარჯვებულებს ეძლეოდათ „სასყიდელი“ საჩუქარი ფულით, საქონლით, აძლევენ ტანისამოსს და სხვ. ასაჩუქრებდნენ მეექვსე ცხენოსნამდე (თ. სახოკია, 1956). მაგრამ, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ეს არ უნდა ყოფილიყო მხოლოდ შეჯიბრი. ცხენმხედართა სრბოლის მნიშვნელობას გარკვეულწილად ნათელი შეიძლება მოჰფინოს დასავლურ—ქართული და აღმოსავლურ—ქართული მასალის შეჯერებამ.

აღმოსავლეთ საქართველოში (აღ. ოჩიაური, 1940) წლის თავზე (ან დაკრძალვის დღეს) გამართულ დოღში, ადგილობრივი რწმენების მიხედვით, იგულისხმება გარდაცვლილის სულის მონაწილეობაც, რაზეც დოღში ე. წ. „სულის ცხენის“ მონაწილეობა მიუთითებდა. მხედრები „სულის ცხენით წინ“, რომლის სადავე გარდაცვლილის დედას ან დას ეჭირა, მარცხნიდან მარჯვნივ სამჯერ შემოუვლიდნენ ტალავარს და გააჭენებდნენ. მარშრუტი ნებისმიერი არ იყო. დოღში მონაწილე მხედრები, თუ მამაკაცი იყო გარდაცვლილი, ჯერ დედის ძმებში და თავის მოგვარეებში წავიდოდნენ. თუ ქალი იყო გარდაცვლილი, ჯერ მამის სახლში (მამის მოგვარეებში), შემდეგ დედის ძმებში

და შემდეგ ქმრეულებში მიდიოდნენ, რაც სავსებით შეესაბამება რწმენა-წარმოდგენებს მგებრების (ნათესავეები, რომლებიც ეგებებიან საიქიოში გარდაცვლილს) შესახებ საიქიოში (ნ. აბაკელია 1997). აქვე გავიხსენოთ, რომ სამეგლოვიარო სუფრაზე მიცვალებულის შესანდობარისა და ჭირის პატრონის დალოცვის შემდეგ ხევსურეთში, ფშავსა და თუშეთში აუცილებლად შესწავლდნენ მგებრების შესანდობარს. სამეგრელოში ზემოთ ხსენებულ მარშრუტში „ჯინჯი ხატის“ (ფუძის ხატი) ჩართვა და გარდაცვლილის ცხენის მონანილეობა, ასევე, იმაზე მიგვანიშნებს, რომ აქაც შემთხვევითი არ უნდა ყოფილიყო მარშრუტი. და მაინც, საითკენ მიემართება საათის ისრის მოძრაობის საპირისპირო, მარცხნიდან მარჯვნივ წარმართული დოლი? ჩვენი აზრით, ეს „ზღურბლის გადაღახვის“ რიტუალი უნდა იყოს. აღნიშნული რიტუალი მაჩვენებელია იმისა, რომ გარდაცვლილ სულს არა მარტო მგებრები მიაცილებენ (ანუ გარდაცვლილ ახლობელთა სულები) არამედ ცოცხლებიც. მარულა წლისთავზე (ან დაკრძალვის დღეს), ფაქტიურად, წარმოდგენს ახლადგარდაცვლილი სულის საიქიოში მოგზაურობის მარშრუტის ილუსტრაციას სააქაოში.

რიტუალის ფორმა ხდება წამყვანი და მნიშვნელოვანი. რიტუალი იმეორებს რწმენა-წარმოდგენებში (მითში) დაცულ მარშრუტს; ხოლო ცოცხლების ამგვარი „გაცილება“ უზრუნველყოფდა გარდაცვლილი სულის მშვიდ დამკვიდრებას საიქიოში, წინაპართა საზოგადოებაში.

ამგვარი ეგზოტიკური „წარევის“ სახით შემორჩა ყოფას დაკრძალვისა და გლოვის წესები, რომლებიც მაჩვენებელია იმისა, თუ როგორ განაგრძობს „სიცოცხლეს“ ძველკოლხური ტრადიცია დასავლურ-ქართულ რეალიაში.

დამონმებული ლიტერატურა

1. აბაკელია ნ., 1983 – ნ. აბაკელია, ცის თაყვანისცემა დასავლეთ საქართველოში (ღვთაება „ჟინი ანთარი“, მაცნე (ისტორიის სერია), №2, 1983.
2. აბაკელია ნ., 1987 – ნ. აბაკელია, კოსმოლოგიური სიმბოლოები დასავლეთ საქართველოში, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, XXIII, 1987.
3. აბაკელია ნ., 1988 – ნ. აბაკელია, 1988 წლის იმერეთის მივლინების მასალა (ზელნანერი). აბაკელია ნ., 1997 – ნ. აბაკელია, სიმბოლო და რიტუალი ქართულ კულტურაში, თბ., 1997.
4. გიორგაძე დ., 1987 – დ. გიორგაძე, დაკრძალვისა და გლოვის წესები საქართველოში, თბ., 1987.
5. ინაძე მ., 1994 – მ. ინაძე, ძველი კოლხეთის საზოგადოება, თბ., 1994, გვ. 92
6. ლამბერტი ა., 1938 – ლამბერტი არქანჯელო, სამეგრელოს აღწერა, თბ., 1938.

7. ლორთქიფანიძე ო., 1986 – ო. ლორთქიფანიძე, არგონავტიკა და ძველი კოლხეთი, თბ., 1986.

8. მაკალათია მ., 1985 – მ. მაკალათია, მესაქონლეობა აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, თბ., 1985.

9. მაკალათია ს., 1941 – ს. მაკალათია, სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია, თბ., 1941.

10. მინდაძე ნ., დიდებულისძე დ., 1997 – ნ. მინდაძე, დ. დიდებულისძე, ბავშვის დაბადებასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები ხევსურეთში, კრ-ში: ტრადიციული ქართული სამედიცინო კულტურა, I, „მეცნიერება“, თბ., 1997, გვ. 33-34.

11. ოჩიაური აღ., 1940 – აღ. ოჩიაური, მიცვალებულის კულტი როშკასა და უკანახადუს თემებში, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, თბ., 1940. ტ. 3.

12. ოჩიაური თ., 1987 – ოჩიაური თ., დაკრძალვის წესები ქართლში ძველად და ახლა, თბ., 1987.

13. სახოკია თ., 1940 – თ. სახოკია, მიცვალებულის კულტი სამეგრელოში, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტ. 3, თბ., 1940.

14. სურგულაძე ი., 1987 – ი. სურგულაძე, სივრცობრივი ასპექტები ქართველთა რელიგიურ და მითოსურ წარმოდგენებში, მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის, ტ. XXIII, თბ., 1987.

15. ქავთარაძე გ., 1988 – გ. ქავთარაძე, ელინისტური ხანის კოლხეთის მოსახლეობის ისტორიისათვის, თბ., 1988.

16. ცოცანიძე გ., 1987 – გ. ცოცანიძე, გიორგობიდან გიორგობამდე, თბ., 1987.

17. ჭანტურია აკ., 1934 – აკ. ჭანტურია, ეთნოგრაფიული ჩანაწერები (მეცნიერის არქივიდან), 1934 (ხელნაწერი).

18. ხაზარაძე ნ., 1999 – ნ. ხაზარაძე, ადამიანის დაბადებასთან დაკავშირებული ქართველთა რწმენა-წარმოდგენები და მინისაგან ადამიანის შექმნის კონცეფცია, ქუთაისური საუბრები – VI, სიმპოზიუმის მასალები, ქუთაისი, 1999 (იქვე ლიტერატურა).

19. Абакелия Н. К. 1991- Н. К. Абакелия, Миф и ритуал в Западной Грузии ТБ., 1991.

20. Бардавелидзе В. В. 1957 – В. Бардавелидзе, древнейшие религиозные верования и графическое искусство грузинских племен, ТБ., 1957.

21. Marcel Granet, 1922 – M. Granet, Le depot de l' enfant sur le sol: Rites anciens et ordalies mythiques, the Revue Archeologique, 1922; ხელმეორედ გამოქვეყნდა Etudes Sociologiques sur la Chine, Paris, 1953, გვ. 159-202.

NINO ABAKELIA

CYCLICAL SIMBOLISM AND BURIAL AND MOURNING RITES IN WESTERN GEORGIAN TRADITION

The article intend to show attitudes and beliefs regarding death and after life; and the ways in which these attitudes and practices are interrelated with other aspects of culture and offer some analyses of the various phenomena.

For that purpose it offers the analyses of the Megrelian word defining death – *ghura* – which in fact describes what becomes of man at the moment of death; cyclical symbolism in Lamentation customs and horserace; the cyclical connotation of the term “*imieri*”, defining the nether world; the nether world deity *Galenish: Orta* with its powers to infeunce the Lives of the Living either favorably or unfavorably; the topograpy of the nether world according to the local beliefs, etc.

At Last the article aims to show how the old Colchian aftitudes regarding death and implicit belief in an afterlife continue their Life in western Georgian tradition.